

Bojan Cvelfar

"KO PROSTITUTKO JEDEN ZAPUSTI, GRE ŽE DRUGI MOŠKI SKOZI VEŽNA VRATA"

(Ureditev prostitucije in življenje v javni hiši v Ljubljani
na začetku 20. stoletja)

*"Zahteva moškega sveta po skorajšnji ureditvi prostitucijskega vprašanja je splošna in čedalje silnejša. Obenem se je začela močno širiti zakotna prostitucija, kar se je moglo le deloma v okoliščinah prihajati, dokler se je moral moški svet le nanjo ozirati. Poleg tega so začele zakotno prostitucijo vganjati zlasti take ženske, ki imajo že sicer za življenje dovolj poštenega zaslužka. Zato so bili vsi koraki, razen če se je mogel učiniti dokaz s pričami, kar je skoro nemogoče, ali pa zasačenje, takorekoč brez uspešni. Mnogim vlačugam se je prepovedalo mesto, a so se takoj vračale in okuževale zlasti vojsko. Tudi tukajšni zapor, čeprav 14 dni, ni nobene spreobrnil, sodišče pa je prav pogostoma, kakor že neštetokrat, predkaznovano vlačugo oprostilo, ker so mu bili dokazi premalo tehtni."*¹

To uradno poročilo, ki so ga mestne oblasti poslale c. kr. deželnemu predsedstvu, nam pomaga razumeti, zakaj je v Ljubljani do tolerirane, legalne prostitucije sploh prišlo. Želje in potrebe "moškega sveta" po ureditvi prostitucije so gotovo bile velike. V to nas prepriča tudi policijsko poročilo z dne 7. maja 1908, v katerem sta dva gospoda izrazila željo, "da bi bila tolerančna hiša ob vsakem času obiskovalcem na razpolago",² zgoraj omenjeno poročilo c. kr. deželnemu predsedstvu pa celo zatrjuje, "da je k tem prostitutkam tak naval, da navadno nobeni ni potreba hoditi gostov iskat si na ulico, marveč v trenutku, ko prostitutko jeden zapusti, gre že drugi moški skozi vežna vrata"³.

Vse to je bilo mogoče že res, večina ljudi takratnega časa pa je bila drugačnega mnenja. Tako kot danes je namreč tudi na začetku stoletja prostitutka veljala za izmeček družbe, spodobni moški, sploh pa ženske, so jo obsojali, zasmehovali in javno obtoževali. Pri tem je imela veliko vlogo krščanska morala, za katero še danes velja spolnost za nekaj umazanega, sramotnega in je dopustna le v zakonski postelji.

Nasprotniki legalizacije prostitucije so se tako rojevali iz moralnih zadržkov, pretiranih verskih čustev, nekateri pa predvsem iz praktičnih razlogov, ker so nenadoma postali sosedje hiše razvrata in se s tem nikakor niso mogli sprijazniti. Pritožb, ki so jih spisali nasprotniki javne prostitucije, je bilo veliko. Goreč nasprotnik legalizacije prostitucije je bil npr. tudi takratni ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je pri županu Hribarju večkrat skušal doseči zaprtje javnih hiš. Na račun teh hiš so imeli veliko povedati tudi starši otrok, ki so obiskovali bližnjo šolo, češ da prisotnost prostitutk pohujšljivo vpliva na njihove otroke. Ti isti otroci pa so velikokrat "tekali skozi Zvonarske ulice in vpili: 'Kurbe, kurbe!' ter metali kamenje ob vežna vrata hiš št. 11 in 13", in kot so ugotovili na magistratu, "temu niso bile krive prostitutke, ampak slaba vzgoja v gotovem delu prostega ljudstva"⁴.

Največkrat so se policijskim oblastem pritoževali bližnji stanovalci. Eno takšnih pritožb so 15. februarja 1904 sestavili stanovalci hiše na Žabjaku št. 12: "Odkar obstoji znana obrt v Zvonarskih ulicah v hiši števil. 13, vlada na Žabjaku skrajno silen nemir, ki ga povzročajo nočni obiskovalci zgoraj omenjene hiše. Zlasti v zadnjem času se ponavlja vsled kričanja, vpitja, žvižganja, razbijanja in ednacega razsajanja kalenje nočnega miru tolikokrat in v taki meri, da je prebivalcem na Žabjaku naravnost nemogoče ponoči počivati... Tudi ulice so vedno bolj ponesnažene od gori omenjenih obiskovalcev..."⁵

Na magistratu so sicer z vso resnostjo prisluhnili takšnim in podobnim pritožbam, priznali, da je "naravno in neizogibno, da povzroča omenjeno podjetje nekaj nočnega prometa in da

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL): REG I/fasc. 1275, fol. 627-628.

² ZAL: REG I/fasc. 1322, fol. 454.

³ ZAL: REG I/fasc. 1275, fol. 627-628.

⁴ ZAL: REG I/fasc. 1278, fol. 205.

⁵ ZAL: REG I/fasc. 1274, fol. 213-215.

se obnašajo taki nočni gostje, ki so navadno zelo dobre volje, več ali manj hrupno". Toda, glede tega se ni dalo narediti kaj več, kot je že bilo storjenega; namreč vsako noč je v hiši veselja dežural eden od stražnikov. Popolno odpravo nočnega nemira bi se dalo doseči le z zaprtjem javnih hiš, kar pa bi po mnenju mestnih očetov imelo za posledico poplavo "zakotne prostitucije, ki je nekaj mnogo slabejšega"⁶. Mestna oblast je imela v tem pogledu popolnoma prav, saj je bilo v tem času po vseh večjih evropskih mestih, kljub legalizaciji prostitucije, razmerje med registriranimi in tajnimi prostitutkami kar 1:10.⁷

Vzroki vstopanja mladih deklet v "nečisto obrt"

Ker je prostitucija neke vrste trgovina, lahko osnovne razloge njenega obstoja razdelimo v dve večji skupini⁸:

- na vzroke, ki izhajajo iz povpraševanja, (med njimi je najpomembnejši spolna potreba moškega), in
- na vzroke, ki izhajajo iz ponudbe, (med njimi je najpomembnejša skupina ekonomskih vzrokov).

Tako lahko rečemo, da za sam obstoj prostitucije ne nosijo glavne odgovornosti ženske,

⁶ ZAL: REG I/fasc. 1274, fol. 220.

⁷ Janez Cvirni, Iz zgodovine prostitucije v Celju ob koncu prejšnjega stoletja, Kronika, letnik 33, št. 2-3, Ljubljana 1985.

⁸ Božo Škerlj, K problemom prostitucije v Ljubljani, v: Tehnika in gospodarstvo, številka 5-6, leto VI, Ljubljana 1940, str. 102-103. Božo Škerlj, ki je veliko raziskoval problem prostitucije v tridesetih letih 20. stoletja, je vzroke za obstoj najstarejše obrti razdelil do podrobnosti, in sicer takole:

1. Vzroki, ki tičijo v povpraševanju, torej v moškem.
 - a) Spolna zrelost (kdaj je dosežena in ali je z njo dosežena tudi ekonomska možnost poroke).
 - b) Nepremagljivost spolnega nagona.
 - c) Dolga potovanja.
 - č) Ekonomski momenti.
2. Medsebojno razmerje spolov.
 - a) Zakon.
 - b) Več žensk, zlasti po vojnah: okolje vojne.
 - c) Drugi vzroki, zakaj je preveč žensk.
 - č) Mož žene ne ceni pravilno.
3. Vzroki ki tiče v ponudbi, torej v ženski.
 - a) Spolna zrelost.
 - b) Spolna hladnost in ravnodušnost.
 - c) Ekonomski momenti (žena težje dobi službo in razmeroma lahek zaslužek s prostitucijo).
 - č) Podobni povodi kakor za samomor.
4. Dobičkanosna trgovina z dekleti in drugi gospodarski momenti.

temveč spolni nagon v moški naravi. Kljub temu se zdijo pomembnejši ekonomski vzroki na strani ponudbe, sploh v tem smislu, da se večina žensk poda med prostitutke zato, ker niso zadovoljne s svojim družbenim položajem. Veliko mladih deklet s podeželja je namreč moralo zapustiti domače ognjišče predvsem zaradi golega preživetja. Na pot, ki jih je praviloma vodila v mesto, so se podale naivno, brez vsakršne predstave o svoji prihodnosti. Navadno jih je mesto tudi razočaralo, kajti možnosti za dobro plačano delo ni bilo veliko. Tako so največkrat postale služkinje ali pa so se zaposlile kot delavke v tovarni. Njihov zaslužek v takšnih službah je bil sramotno nizek, po drugi strani pa se je dalo s prostitucijo na dosti lažji način veliko več zaslužiti.⁹ Če se je kakšno dekle odločilo za takšno lažjo pot preživetja, je poleg težavnega družbenega položaja moralo imeti še zadostno pomanjkanje moralne sile; slaba ali nikakršna vzgoja je poskrbela tudi za to. Tudi policijska poročila nas opozarjajo na vzroke, zaradi katerih so se mlada dekleta znašla med nečistnicami. Tako je neki nadučitelj prišel na magistrat po svojo 16-letno hčer ter hkrati potožil, da je dekle res zelo pokvarjeno, kot najpomembnejši vzrok za to pa je navedel "slabo družbo in pomanjkanje ljubezni v domačem krogu".¹⁰ Veliko mladih in brhkkih deklet so v prostitucijo zapeljali tudi razni zvodniki in preprodajalci belega blaga, ki so jim obljubljali bajne zaslužke s poštenim delom, nazadnje pa so bila dekleta, ki so se znašla v naročju takšnih zaslužkarjev, prodana v kakšno javno hišo daleč od doma. Usode takšnih naivnih deklet, predvsem iz Vzhodne Evrope, so zelo dobro poznane tudi danes.

Mlade, večinoma tujke, ki so prišle iz bližnjih večjih mest

Če je prostitutka hotela svoje delo opravljati zakonito, se je morala ob prihodu v Ljubljano

⁹ Dokaz, da se je dalo s prostitucijo dobro zaslužiti, lahko najdemo tudi med policijskimi poročili. Ko je neko noč stražnik iz kavarne Union odpeljal Terezijo Gegenbauer, ker se je "obnašala kakor kakšna prostitutka", so pri njej našli pravcato malo bogastvo, natanko 1816 kron in 14 vinarjev. Sama je sicer zatrjevala, da si je omenjeno vsoto prislužila kot natakarica na Dunaju, ker pa so na magistratu sumili, da je denar kje ukradla, so poizvedeli na Dunaj. Izkazalo se je, da so prihranki res njeni, a prisluženi z nečistjo obrtjo (ZAL: REG I/fasc. 1322, fol. 100-101).

¹⁰ ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 624.

prijaviti policijskim oblastem. S tem je bila vpisana v "zabiležni vpisnik"¹¹. Ob tem so jo seznanili z urejenostjo prostitucije v mestu, nato pa je morala opraviti še zdravniški pregled. Ko je bilo vse to urejeno, je dobila zdravniško knjižico, za katero je morala vplačati 2 kroni "v korist mestnemu ubožnemu zakladu"¹². Tako je prostitutka prišla pod "nравstveno-policijsko nadzorstvo". Ker so ljubljanske mestne oblasti vzele problem prostitucije zelo resno, so vsako, ki je želela legalno izvrševati svojo obrt v mestu, vprašali, če je ta posel že prej opravljala in če ga je, kje. Nato so v to mesto poslali dopis s prošnjo, naj jim sporočijo, "so-li te navedbe resnične, je-li bila navedenka že kaznovana in ali je kedaj bolehalo za kako venerično boleznijo"¹³. Odgovori so redno prihajali in na podlagi le-teh so mestne oblasti vedele, s kakšno osebo imajo opraviti.

Iz tega gradiva in nekaterih policijskih poročil so razvidni podatki o starosti, pristojnosti in kraju rojstva prostitutk, kot tudi podatki, kje so pred prihodom v Ljubljano opravljale svojo obrt. Za nekatera leta so ti podatki zelo pomanjkljivi.

porabili okoli sto zdravstvenih knjižic¹⁴. Vendar zaradi tega, ker je lahko ista prostitutka pri svojem delovanju v mestu porabila ali izgubila tudi po več zdravstvenih knjižic na leto¹⁵, ta podatek postane dokaj neuporaben. Koliko zdravstvenih knjižic je prostitutka porabila, je bilo odvisno tudi od tega, koliko časa se je zadrževala v Ljubljani. To je bilo različno od prostitutke do prostitutke. Potrebno je vedeti, da so pogoste menjave deklet v bordelih pomenile atraktivnost za odjemalce, poleg tega pa so tudi preprečevale vzpostavljanje pristnejših vezi tako med prostitutkami samimi kot tudi med prostitutkami in strankami. Kako dolgo so lahko stanovale v bordelu, pa je bilo odvisno tudi od policijskih predpisov. Iz razpoložljivih podatkov lahko razberemo, da je bila ljubljanskemu odjemalstvu najdlje časa (neprekinjeno) na razpolago Ivana Perchtold, in sicer leto in 10 mesecev (od 1. aprila 1908 do 2. februarja 1910), najmanj časa pa je v Ljubljani "uradovala" Rosi Beitz, ki je odšla že peti dan po nastopu "službovanja" (od 19. januarja do 23. januarja 1906).¹⁶

Tabela 1 - starost prostitutk

Starost	1905		1907		1910		Skupaj	
	število	%	število	%	število	%	število	%
16-20	16	24,2	9	13	2	4	27	14,6
21-25	27	40,9	30	43,5	14	28	71	38,4
26-30	9	13,6	17	24,6	20	40	46	24,9
31-35	5	7,6	3	4,3	9	18	17	9,2
nad 36	4	6,1	2	2,9	1	2	7	3,8
Brez navedbe	5	7,6	8	11,6	4	8	17	9,2
Skupaj	66		69		50		185	100

Zato sem za kratek statistični prikaz izbral samo leta, za katera se je ohranilo več podatkov (1905, 1907 in 1910). Za ostala leta je namreč ohranjenih precej manj podatkov, za leto 1908 npr. le za deset prostitutk. Seveda tudi v obravnavanih letih število prostitutk ni in ne more biti natančno, tako da na žalost ne moremo ugotoviti, koliko prostitutk se je v določenem letu izmenjalo v Ljubljani. Pri tem si lahko pomagamo le s podatkom, da so v enem letu za prostitutke

V tabeli 1 sem po starosti "uredil" 185 prostitutk. Gre le za prostitutke, za katere je iz uporabljenega arhivskega gradiva jasno razvidno, da

¹¹ O tem Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani ob koncu prejšnjega stoletja, Kronika, letnik 35, št. 3, Ljubljana 1987.

¹² ZAL: REG I/fasc. 1275, fol. 627.

¹³ ZAL: REG I/fasc. 1276, fol. 674.

¹⁴ ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 582. "Pripominja se, da se je v letu 1906 do danes (1.12.1906, op. a.) porabilo 95 knjižic...v letu se jih torej porabi gotovo 100."

¹⁵ Prostitutka Neža Arbeiter je v letu 1905 porabila kar štiri zdravstvene knjižice. Prvo je plačala 11. aprila, zadnjo pa 1. decembra. (ZAL: REG I/fasc. 1276, fol. 159, 238, 259, 285.)

¹⁶ Anita Ulrich, Bordelle, Strassendirnen und bürgerliche Sittlichkeit in der Belle Epoque (Eine sozialgeschichtliche Studie der Prostitution am Beispiel der Stadt Zürich), Zürich 1985, str.19-20. Avtorica je iz zdravniških knjižic zbrala podatke o časovnem razdobju neprekinjenega zadrževanja v istem bordelu za 192 prostitutk. Tako jih je bilo "63% manj kot tri mesece, 30% manj kot eno leto in le 7% več kot eno leto".

so v teh letih opravljale svojo obrt v Ljubljani. Na žalost kar v 9,2% primerih niso zabeleženi podatki o njihovi starosti. Najpomembnejša ugotovitev je, da je ta "kader" z leti postajal starejši.¹⁷ Še leta 1905 je bilo namreč kar 65% prostitutk starih do 25 let, leta 1910 pa le še 32%. Leta 1910 ne srečamo tudi več nobene, ki bi bila mlajša od 19 let, 19 ali 20 let pa so štele le štiri prostitutke. Nasprotno pa leta 1905 srečamo kar 16 prostitutk starih od 16 do 20 let. Leta 1905 in leta 1907 se je starost večine prostitutk gibala med 21. in 25., leta 1910 pa med 26. in 30. letom. Največ prostitutk je bilo torej starih od 21 do 25 let, najmlajši med vsemi pa sta bili stari 16 let¹⁸. Za primerjavo si oglejmo še starosti prostitutk na Dunaju in v Zürichu. Tako je na Dunaju leta 1894 med 393 novinkami najmlajša štela komaj 15 let, najstarejša pa celo 52 let.¹⁹ V treh bordelih v Zürichu pa je bilo leta 1890 največ prostitutk v starostni skupini od 18 do 20 let, v vseh petih bordelih pa jih je bila več kot polovica starih od 18-23 let.²⁰

Do zelo zanimivih ugotovitev pridemo tudi pri pregledu rojstnega kraja in pristojnosti prostitutk.

Tabela 2 - rojstni kraj in pristojnost

Dežela	Rojenih		Pristojnih	
	število	%	število	%
Ogrska	30	16,21	27	14,59
Nemška Štajerska	26	14,05	25	13,51
Slovenska Štajerska	23	12,43	22	11,89
Koroška	16	8,64	17	9,19
Hrvaška	11	5,94	14	7,56
Dunaj	10	5,40	9	4,86
Kranjska	10	5,40	10	5,40
Spodnja Avstrija	9	4,86	11	5,94
Tirolska	5	2,70	5	2,70
Zgornja Avstrija	5	2,70	5	2,70
Češka	5	2,70	5	2,70
Bavarska	3	1,62	3	1,62
Moravska	3	1,62	3	1,62
Šlezija	3	1,62	3	1,62
Goriška	2	1,08	2	1,08
Trst	2	1,08	2	1,08
Črna gora	1	0,54	1	0,54
Gradiščanska	1	0,54	1	0,54
Salzburška	1	0,54	1	0,54
Brez navedbe	19	10,27	19	10,27
Skupaj	185	100	185	100

Tujina je torej močno zastopana. Največ jih je bilo rojenih na Ogrskem (16,21%), takoj zatem pa na Nemškem Štajerskem (14,05%) in Slovenskem Štajerskem (12,43%). Nekoliko manj jih je pogledalo na svet na Koroškem (8,64%), Hrvaškem (5,94%), Kranjskem (5,4%) in na Dunaju (prav tako 5,4%). Ostala območja so zastopana v manjši meri. Najbolj zbode v oči, da so prevladovali tujke. Tako je bilo na ozemlju današnje Slovenije (pod Koroško ni bilo nobene iz današnjega slovenskega dela, pod Goriško pa obe) rojenih le 18,91% od vseh, pristojnih pa 18,37%. Zanimljivo malo jih je bilo rojenih (kot tudi pristojnih) v Trstu, po drugi strani pa se je v tabeli znašlo nekaj zanimivih, dokaj oddaljenih področij, kot na primer Šlezija in Črna gora. Posebno eksotičnih prostitutk pa v majhni Ljubljani v teh letih ni bilo.

Podatki o pristojnosti se dosti ne razlikujejo. Največ jih je bilo pristojnih na Ogrsko, sledijo pa Nemška Štajerska, Slovenska Štajerska, Koroška, Hrvaška, Spodnja Avstrija in Dunaj.

Dopisi, s katerimi je mestna oblast brskala po preteklosti prostitutk, nam koristijo še v toliko, da izvemo, iz katerega mesta so prostitutke prišle v Ljubljano. Ker so nekatere navedle tudi po dve mesti, se število poveča na 203, pri čemer gre v osemnajstih primerih za isto osebo.

¹⁷ Primerjaj Marjana Kavčič, *Prostitucija v Ljubljani...*, str. 156.

¹⁸ Posebno pozornost je mestna oblast namenjala mladoletnim prostitutkam (mlajšim od 24 let). Magistrat je ob vsakem prihodu mladoletne prostitutke v mesto poslal v njeno domovinsko občino prošnjo, naj obvestijo njene starše ali varuhe o njenem življenju. Poleg tega je konec avgusta 1906 tudi c. kr. okrajno sodišče zahtevalo osebne podatke vseh mladoletnih prostitutk (ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 289).

¹⁹ Dr. Andreas Witlačil, *Aus dem Jahresberichte des Chefarztes der k. k. Polizeidirection in Wien für Jahr 1894*, v: *Das österreichische Sanitätswesen*, VII. Jahrgang, Nr. 41, Wien 1895, str. 375. Od 393 prostitutk jih je bilo kar 184 (46,8%) takšnih, ki so bile mlajše od 21 let, 189 (48,1%) jih je bilo starih med 21 in 30 let, medtem ko je bilo starejših le 20 (5,1%).

²⁰ Anita Ulrich, *Bordelle, Strassendimen und bürgerliche Sittlichkeit...*, str. 14. Zanimivo je, da je bila v bordelu "Prüfstein" v Zürichu v letih 1878-1881 celo starostna kategorija od 15-17 let, vendar so zaradi osupljivosti mednarodne javnosti morali zvišati najnižjo (zaščitno) starost. Tako od leta 1895 v bordelu ni smelo delati nobeno dekle, mlajše od 20 let.

Tabela 3 - od kod so prišle?

Mesto	1905	1907	1910	število	%
Trst	30	11	5	46	22,66
Gradec	15	12	10	37	18,22
Beljak	1	12	7	20	9,85
Celovec	-	9	3	12	5,91
Dunaj	4	3	1	8	3,94
Pulj	-	4	3	7	3,44
Maribor	1	2	3	6	2,95
Bolzano	1	1	3	5	2,46
Leoben	1	1	3	5	2,46
Reka	2	3	-	5	2,46
Budimpešta	1	3	-	4	1,97
Wiener Neustadt	2	2	-	4	1,97
Brück na Muri	1	-	2	3	1,47
Celje	1	-	2	3	1,47
Gorica	1	2	-	3	1,47
Innsbruck	-	1	1	2	0,98
Videm	1	1	-	2	0,98
Karlovy Vary	-	-	1	1	0,49
Linz	-	1	-	1	0,49
Praga	-	-	1	1	0,49
Salzburg	-	-	1	1	0,49
Split	1	-	-	1	0,49
Nagykanizsa	1	-	-	1	0,49
Novinke	5	1	-	6	2,95
Brez navedbe	8	7	4	19	9,35
Skupaj	77	76	50	203	100

Iz tabele je razvidno, da jih je največ prišlo iz bližnjih večjih mest, kar je razumljivo, saj so se prostitutke stalno selile in so se pri tem, če je le bilo mogoče, ustavile v najbližjem večjem mestu. Tako jih je največ (skupaj skoraj polovica) prišlo iz Trsta (22,66%), Gradca (18,22%), Beljaka (9,85%) in Celovca (5,91%). Prihajale so tudi iz nekoliko bolj oddaljenih središč, kot na primer iz Salzburga, Splita, Prage ali Innsbrucka. Kam so iz Ljubljane odšle, žal nimamo podatkov, verjetno pa bi bila slika dokaj podobna. Ob odhodu se je morala prostitutka sicer uradno odjaviti, nekatere pa so iz različnih vzrokov kar izginile. Med drugimi je bila tak tehten vzrok kakšna spolna bolezen, saj so prostitutko pred odhodom praviloma zdravniško pregledali. Nekaj takšnega je 1. decembra 1907 storila Elizabeta Brumerjeva, ki je "natihoma neznano kam odšla, ne da bi se bila dala zdravniško preiskati in se pravilno odglasila"²¹. Najpomembnejše pri prihodu in odhodu prostitutk pa je bilo pravilo, ki ga je zapisala ljubljanska policijska oblast: "Semkaj

pride vsaka prostitutka prostovoljno in tudi odide isto tako kadar in kamor hoče."²²

Podatkov, ki bi nam posredovali vsaj megleno sliko socialnega statusa družin, iz katerih so izvirala dekleta, ki so se prodajala v Ljubljani, se žal ni dalo izbrskati. Pri tem si za vsaj približno primerjavo lahko pomagamo le z natančnimi podatki za bordel "Prüfstein" v Zürichu v letu 1890: "28 od 65 deklet v bordelu (43%) je izviralo iz rokodelskih družin, 12 (18%) iz kmečkih družin, 5 (8%) jih je bilo hčera peric, 4 (6%) nadzornikov v tovarni in dve orožnikov. Iz pravega proletariata - tovarniških delavcev, dninarjev - jih je bilo zelo malo. 3 so bile nezakonske."²³

Tudi o poklicih ljubljanskih registriranih prostitutk ni nobenih podatkov, zato si bomo spet pomagali s primerjavo že navedenega bordela v Zürichu: "55% je bilo takšnih, ki se v svoji mladosti niso izučile nobenega poklica. Med temi jih je bilo kar 18 (27%) takšnih, ki so starše zapustile zelo zgodaj in so se že vdajale kot služkinje in 3 (5%), ki so se preživljale kot natakarike. 12 (18%) je bilo tovarniških delavk, 2 hčeri kmeta in 1 hči gostilničarja. Nasprotno tem, se jih je 31 (45%) izučilo določen poklic. Od teh je bilo 9 šivilj, 6 krojačic, 6 likaric, 3 modistke in urarke, 1 brivka, vzgojiteljica, guvernant in hči trgovca."²⁴

Kot primerjava nam lahko služi tudi letno poročilo glavnega zdravnika c. kr. policijskega ravnateljstva na Dunaju za leto 1894, iz katerega lahko razberemo, da je bilo na Dunaju v celem letu evidentiranih 2792 prostitutk, od tega jih je bilo na novo 393. Med novinkami so močno prevladovalе bivše služkinje, bilo jih je kar 240, 64 je bilo ročnih delavk, 31 natakarike in prodajalk, 29 jih je bilo brez zaposlitve, 21 je bilo tovarniških delavk, 5 guvernant in finih služkinj, dve igralki (pevki) in ena prodajalka rož.²⁵

Torej, tako prostitutke v Zürichu kot tiste na Dunaju so izvirale iz nižjih družbenih slojev in večina med njimi se sploh ni izučila kakšnega poklica. Brez dvoma lahko podobne ugotovitve predvidevamo tudi za prostitutke v Ljubljani.

²² ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 339.

²³ Anita Ulrich, Bordelle, Strassendirnen und bürgerliche Sittlichkeit..., str. 18.

²⁴ Ibidem, str. 16.

²⁵ Dr. Andreas Witlačil, Aus dem Jahresberichte..., v: Das österreichische Sanitätswesen, VII. Jahrgang, Nr. 41, Wien 1895, str. 375.

²¹ ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 503 (podobno še fasc. 1323, fol. 28).

Veljal je princip popolne svobode izbire stanovanja

Čeprav je velika večina nadzorovanih prostitutk v Ljubljani najemala sobe v dveh hišah v Zvonarski ulici, jim mestne oblasti niso prepovedale stanovati kje drugje. Edina omejitev pri tem je bila ta, da niso smele najemati sob v bližini šol in cerkva. Vendar pa marsikateri hišni posestnik ni hotel sprejeti prostitutk pod svojo streho, tako da so le-te ponavadi dobile sobo v kakšni gostilni, ki je že bila na slabem glasu. Sosedje seveda niso bili navdušeni, da je v njihovi bližini stanovala kakšna "pokvarjenka". Zato so hiteli pisati anonimne pritožbe, katerih vsebina je polna pretiravanj, za nas pa so zanimive v toliko, da izvemo, kje so še, poleg dveh hiš na Zvonarski ulici, prostitutke dobile stanovanje.

Tako so zatočišče v hiši na Žabjaku št. 3 našle kar tri prostitutke: Marija Globočnik, Antonija Zupanič in Barbara Förner, katerim so prepovedali stanovati v Zvonarski ulici. Stanovalci te hiše niso bili nič kaj preveč veseli živahnih sostanovalk, zato so se pritožili na mestni magistrat. Dosegli niso ničesar, dobili so le naslednje pojasnilo župana Hribarja: *"Ker je za prostitutke uveljavljen princip polne svobode stanovanja, izimši hiše, ki leže v obližju šol ali cerkva, nima mestni magistrat prav nič proti temu, da stanuje kaka prostitutka na Žabjaku št. 3... Hišni gospodar v tem slučaju nima nič proti tem stanovalkam, ker sicer izpolnjujejo policijske propise. Pripominja pa se, da imajo prostitutke nalog, da morajo, če vzemo stanovanje, dotični stranki povedati, kaj da so, da se ne more nihče izgovarjati, da ni vedel, kaj je dobil pod svojo streho"*.²⁶ Tako se prostitutk ni dalo kar tako odstraniti iz hiše, v kateri je obratovala tudi gostilna. V njej je bilo prostitutkam sicer prepovedano opravljati svojo obrt, a jih je kljub temu kdaj pa kdaj zaneslo. O tem nam poroča policijsko poročilo z dne 1. oktobra 1910. Tega dne se je namreč v omenjeni gostilni bila plesna veselica. Prostitutki Beti Förner in Marija Tabor si nista mogli kaj, da ne bi izkoristili priložnosti in od opijanjenih veseljakov zaslužili kakšno krono. Tako sta se okoli pol enajstih zvečer vključili v rajanje, na njuno nesrečo pa ju je kmalu opazil in takoj prepoznal policijski stražnik²⁷, prijazno pri-

stopil k njima ter naročil, naj se iz gostilne odstranita. To sta tudi storili, po besedah stražnika pa sta obenem zagodrnjali, *"da one dve smeta jet kamur se jima poljubi"*. Okrog enih je prišla Marija Tabor nazaj, a zdaj ne s kolegico, pač pa v družbi kleparskega mojstra Gvida Štadlerja. To je pomenilo, da je moral stražnik spet opraviti svojo dolžnost. Kako je zadeva potekala in do kakšnih zapletov je pri tem prišlo, pa nam na slikovit način opisuje njegovo poročilo: *"Ko sem jaz to opazil, sem šel omenjeno opozorit, naj se odstrani iz gostilne, počel je omenjeni G. Štadler proti meni izzivati da nimam jaz proti omenjeni nič za opraviti, kar sem pa jaz opazil da je omenjeni začel izzivati proti meni vse občinstvo začelo razburjeno biti. Ko sem omenjeni prostitutki aretacijo napovedal začela je omenjena razbivati po mizi z roko in se zglasila da ne gre nikamur ravno tako je bil kriv Gvido Štadler ker se je izrazil da ne gre omenjema nikamor od njega, izražal se je proti občinstvu v gostilni da sem pijan kar so priče..."*²⁸ Stražnik tako prostitutke ni mogel aretirati in je tisto noč raje vse skupaj pustil pri miru. Epilog: *"Štadlerja ni dobiti v Ljubljani"*, prostitutki pa so kljub veliki užaljenosti stražnika vse skupaj oprostili.

Podobna je bila pritožba nad gostilno v Stiški ulici št. 2, v sklopu katere so bile štiri sobe, a so le tri služile namenu gostilne. Ena soba je bila namreč oddana dveh *"gospodičnam št. 13"*. 11. februarja 1905 se je pritožil trgovec Valentin Golob, ki je stanoval v visokem pritličju, ravno nasproti te sobe. Trdil je, da je bil *"mnogokrat ponoči nemir, kričanje, ropotanje in prepir"*²⁹. Poleg tega je bilo tik pod njegovim stanovanjem često ponesnaženo. Vsega tega naj bi bili krivi prostitutki Barbara Förner in Marija Bammer, ki sta bili obe pod *"nravno-policijskim nadzorstvom"*. Zaradi tega mestna policija ni mogla ukrepati, vseeno pa se je gospod Golob razveselil, ko je bil obveščen, da se bosta obe izselili 1. marca istega leta.

Tudi v gostilni pri Grčarju v Cerkvni ulici 19 je bilo moč dobiti dodatno ponudbo. Karol Kačar, ki je stanoval v isti ulici, se je *"bridko"* pritožil, *"da prostitutke kriče po noči okrog Grčarjeve gostilne, glihajo z odjemalci, v gostilni je*

²⁶ ZAL: REG I/fasc. 1276, fol. 220.

²⁷ Ker je na takšnih plesnih veselicah pogosto prihajalo do prepirov in pretefov, gostilničarji pa so zaradi dobre zasluzke veselico ponavadi podaljšali do zgod-

njih jutranjih ur, so mestne oblasti za takšne prireditve pogosto angažirale vsaj enega stražnika.

²⁸ ZAL: REG I/fasc. 1278, fol. 229.

²⁹ ZAL: REG I/fasc. 1274, fol. 218.

cel dan in noč godba in ples. Ljudje h kurbam hodijo čez Kačarjev vrt"³⁰.

Vse kaže, da je najemnik dveh bordelov v Zvonarski ulici, imel v Ljubljani več stanovanj. Na to misel nas napeljuje pritožba gospoda Tomaža Einspielerja iz Streliške ulice 18, datirana s 7. oktobrom 1905, iz katere lahko sklepamo, da je Alojzij Kališ skušal odpreti še eno hišo radosti v Streliški ulici št. 20, a mu tega mestne oblasti niso dovolile. 22. septembra istega leta je bil bordel uradno zaprt, prostitutke pa so iz hiše izselili. Iz pritožbe je razvidno, da zadeve še niso bile dokončno urejene, saj je gospod Einspieler v pritožbi trdil, da *"kljub temu prostitutke zahajajo še vedno v stanovanje Kališevo, v katerem on sam niti njegova družina ne stanuje. Njegovo stanovanje je sedaj pravcati transenal - transportno pribeževališče in zavetje brezposelnih in popotujočih - letovičarskih vlačug, kamor jih on sam ali njegovi posli dovažajo in odvažajo..."* Na mestni policiji so trditve preverili in župan je sporočil c. kr. deželnemu predsedstvu: *"Prostitutke (2) so se na označenem mestu odstranile. Pripominja se, da je vloga v vseh podatkih silno pretirana in izvira bolj odtodi, ker vlagatelj ne mara živeti v taki soseski, kot pa da bi se bili ondi res vršili taki škandali."*³¹

HIŠI RAZUZDANOSTI - ZVONARSKA 11 IN 13

Žal ne poznamo točnega datuma ustanovitve obeh hiš, gotovo pa ta sega pred leto 1900. Popis iz tega leta nam namreč kaže, da je lastnica hiše v Zvonarski ulici 13 bila Matilda Löwy, pri njej pa je stanovalo osem prostitutk.³² Vendar pa se je omenjena lastnica hiš prenehala ukvarjati s tem poslom najkasneje 21. maja 1904, ko so iz Ljubljane odgnali vseh deset prostitutk, ki so stanovalle pri njej.³³ Tako je bil bordel za kratek čas zaprt, najkasneje v začetku leta 1905 pa ga je v

najem dobil Slovenec Alojzij Kališ (sam Kališ omenja že leto 1904)³⁴. Medtem se je mestni svet pozanimal, kako imajo urejeno prostitucijo v Celovcu, Mariboru, Gradcu, Hamburgu in na Reki ter nato sestavil "Navod, kako nadzorovati prostitucijo v Ljubljani".³⁵ Ti predpisi o evidenci in nadzoru prijavljenih prostitutk so nastali v času Svetovne razstave na Dunaju (1873)³⁶ in so si bili po vseh koncih monarhije podobni. Iz popisa prebivalstva leta 1910 je razvidno, da je lastnica obeh hiš še vedno bila Matilda Löwy, najemnik pa Alojzij Kališ, čeprav je konec leta 1907 imel resen namen obe hiši kupiti. Ker se mu ni uspelo pogoditi, je vložil celo prošnjo za preselitev prostitutk na Vožarski pot št. 5, vendar mestna oblast tej prošnji ni ugodila.

Stanovanjske razmere

Za stanovanjske razmere na Zvonarski ulici št. 11 in 13 lahko rečemo, da so bile kar dobre. V hiši na številki 11, ki je bila novejša, so stanovalle boljše prostitutke. V njej je bilo devet sob, od tega le ena v pritličju, vse ostale pa so bile v prvem nadstropju. V drugi, nekoliko starejši hiši, je bilo osem sob, od tega štiri v pritličju in prav tako štiri v prvem nadstropju. Prostitutke so za uporabo teh sob morale dnevno plačati od 1,5 do 4 kron, odvisno, v kateri sobi so stanovalle. Ob pregledu javnih hiš 3. februarja 1905 so bile vse sobe označene kot *"jako čedne in lepe, svetle in lepo opravljene"*.³⁷ Poleg tega so morale hišnemu gospodarju Kališu plačevati vse ostale stroške, tako da so, na primer za sobo številka 6 v starejši hiši, vsi stroški znašali 9 kron dnevno.³⁸ Prostitutke se nad stanovanjskimi razmerami skorajda niso pritoževale, pa tudi s ceno bivanja so bile zadovoljne. V zvezi s tem dobimo zanimive podatke o njihovem zaslužku. Prostitutka Ana Hirdt je namreč povedala, *"da je 14 dni tukaj in si je v tem času prihranila okrog 60 kron, nekatere pa so izjavile, da bi bile one tudi lahko že kaj prihranile, pa da denar, če ga imajo*

³⁰ ZAL: REG I/fasc. 1276, fol. 229.

³¹ ZAL: REG I/fasc. 1278, fol. 202-205.

³² Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani..., str. 156.

³³ ZAL: REG I/fasc. 1274, fol. 499-510. Pri vseh odgnankah je kot posel navedeno "prostitutka" ali "cipa". Odgnane so bile (v oklepaju sta navedena kraj rojstva in starost): Josefa Soki (Nytra, 26), Etel Augelno (Budimpešta, 20), Marija Muzeitig (Freistadt, 22), Gerlamboš (Steinamanger, 18), Roza Belušček (Budimpešta, 23), Sidonija Marusy (Stuhlweisenburg, 23), Josefa Csermak (Bratislava, 22), Marija Mike (Debrecen, 19), Luiza Markovics (Komarno, 21), Elsa Bognar (Komarno, 24).

³⁴ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 245.

³⁵ Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani..., str. 157. Navodila so že podrobno opisana v navedenem delu, prav tako pogoji, pod katerimi se je Kališu dovolilo odpreti bordel in prostitutkam stanovati v njemu.

³⁶ Dr. Andreas Witlačil, Aus dem Jahresberichte..., v: Das österreichische Sanitätswesen, VII. Jahrgang, Nr. 41, Wien 1895, str. 376.

³⁷ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 198.

³⁸ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 231.

231

Sobe, ki so oddane v uporabo prostitutkam, cenjene so sledeče, in sicer

v hiši št. 11

soba št. 2	pritlično	K 2.-	
" "	6 I.nadstropje	" 1.50	
" "	7 I.	" "	3.-
" "	8 I.	" "	2.-
" "	9 I.	" "	3.- (na ulivo)
" "	10 I.	" "	3.- (na dvorišče)
" "	11 I.	" "	2.- (na dvorišče)
" "	12 I.	" "	2.- (na dvorišče)
" "	13 I.	" "	2.- (na dvorišče)

v hiši št. 13

soba št. 1	pritlično	K 2.50	
" "	2	" "	2.50
" "	3	" "	2.-
" "	4	" "	2.50
" "	5 I.nadstropje	" 1.50	
" "	6 I.	" "	2.-
" "	8 I.	" "	2.-
" "	9 I.	" "	2.-

2.70, 2.60

1K40 ✓
1K40 ✓

5 m p. št. 13
11.2.60
10/7

Leto so sedaj meni določene cene. V hiši št. 13 pre naredila se je soba št. 3 iz dveh sob v jedno. V sobi št.5 katera je bila do sedaj brez okna, napravilo se je mej tem časom okno.

Prosim vsled tega, da se leti dve sobi ocenijo sedanjemu stanu primerno.

žalibog takoj napravijo"³⁹. Prostitutke so seveda morale same skrbeti za čedne obleke in nakit, nekatere so si rade privoščile sladkarije, druge pa tobak ali alkoholne pijače.

Vendar vse le ni bilo tako idealno. Pri pregledu obeh Kališevih hiš 13. julija 1907, sta mestni fizik dr. Krajec in detektiv Ljubič opazila nekaj pomanjkljivosti, čeprav sta na splošno ocenila, da "ni bilo nedostatka". Ogledala sta si vse sobe, podstrešje in drvarnico ter ugotovila, da so vsi prostori snažni. Imela sta le štiri pripombe:⁴⁰

1. V novi hiši (št. 11) je stranišče v pritličju premalo snažno ter kljuge pri dotičnih vratih premalo čedne.

2. V stari hiši (št. 13) nima soba št. 8 v I. nadstropju (prav za prav pod streho) nobenega okna, tako da se le na ta način zrači, če so vrata v sosednji sobi odprta. Ta soba nikakor ni za uporabo in se ne sme v bodoče več odati.

3. Stara hiša nima v I. nadstropju (podstrešju) stranišča in tudi v pritličju nahaja se stranišče prav za prav na dvorišču, tako da ni z mostovja pristopno, marveč se mora nekaj korakov okoli vogala po dvorišču hoditi.

4. Tudi greznica ni popolnoma v redu, ker nima pravega odtoka. Po izpovedi Kališa je cestni jarek preplitev, tako da ne more vse pravilno odtekati."

Kališu je bilo naročeno, da te "nedostatke" odpravi, kar je tudi storil. Če vemo, da so drugod prostitutke morale živeti tudi v mnogo slabših pogojih, kot na primer v dveh bordelih v Zürichu, kjer so prostitutke živele v neprezračenih podstrešnih sobah, v katerih niti vsaka ni imela svoje postelje⁴¹, lahko te pripombe označimo kot malenkostne, stanovanjske razmere v obeh hišah pa kot dobre.

Decembra 1908 se je le našla nezadovoljna prostitutka, ki se je pritoževala tudi nad bivalnimi pogoji. Katarina Streinz, ki se je hkrati pritoževala nad hrano, je omenila tudi svojo sobo, češ "da je zelo nesnažna in da v njo prihajajo miši in podgane"⁴². Kališ je te trditve odločno zanikal: "Kar se tiče miši in podgan, je že mogoče, da je kaka miš v staro hišo prišla. Podgan pa še na dvorišču ni. V novo hišo pa še nikdar ni prišla miš." Mestni fizik pa je po pregledu zadevo pojasnil takole: "Kar se tiče pritožbe, da uhajajo podgane v sobe sem mnenja, da je bilo to poprej, ko je bilo še stranišče staro, greznice pa slabo krite morebiti mogoče, letos pa so se stranišča napravila z angleškim klozetom, jama in kanali pa uredili strogo po predpisih stavbnega reda, tako da je pač sedaj nemogoče, da bi podgane uhajale v hišo."⁴³

Prehrana prostitutk

Aprila 1908 je gospod svetnik Lauter vsako prostitutko povprašal, če ima kakšno pritožbo proti lastniku javne hiše Alojziju Kališu. Večina vprašanih pritožb ni imela, le dve (Ana Weller in Marija Kunst) sta potarnali, "da je bila baje hrana slaba in nezadostna". Gospod Kališ je seveda te pritožbe označil za neutemeljene in razložil, da izvirajo iz sovraštva, ker jima je odpovedal stanovanje: "Hrana je dobra in se kuha za 14 deklet 3 kg mesa; ostane ga baje toliko, da ga dekleta proč mečejo." Kljub temu je g. svetnik naročil mestnemu fiziku dr. Krajecu, da naj pregleda kuhinjo in hrano v tolerančni hiši. Iz njegovega "uradnega poročila" dobimo živo sliko prostorske ureditve kuhinje in jedilnice, higienskih razmer v teh prostorih, postreže pa nam celo z jedilnikom tistega dne: "Kuhinja leži pritlično v dvoriščnem traktu z edinim dohodom čez dvorišče. Razsvetljava v zadostno veliki kuhinji je dobra, tudi glede splošne snažnosti in reda v kuhinji in kuhinjski shrambi ni opaziti nikake nepravilnosti. V kuhinji bavili sta se dve ženski s kuho in sicer kuharica ter hči hišnega oskrbnika. Jedilnica ima dohod čez hodnik v hiši in je v zvezi s kuhinjo le tako, da se podajajo jedi skozi malo okence. Jedilnica je skupna za vse prostitutke; zadostno velika, zračna in prav snažna. Stoje v njej le dve podolgasti mizi in štiri klopi. Pogrnjeno in pripravljeno je za 16 oseb in sicer

³⁹ ZAL: REG I/ fasc. 1277, fol. 201. S prihranki so se pohvalile še nekatere prostitutke: "Ana Waldstätterjeva, ki ni prej nikdar nič imela, in je še-le teden dni tukaj, si je že prihranila okrog 40 kron, Marija Seljakova okoli 30 kron (v enem tednu), vrh tega si je še nekaj nakupila, Marija Veblova, ki je kake 4 tedne tukaj je v tem času nakupila stvari za 60 kron. Josipina Ruthartova je trdila, da je svojemu možu - ona je namreč zakonska - že v tem času kar je v Ljubljani vsega skup poslala okrog 300 kron, sedaj ji je pa mož umrl. Ker se je ta vsota videla nekoliko neverjetna, se je pobahala, da ima poleg tega pri sebi še 180 kron in na poziv vodje komisije, naj ta denar pokaže, ga je tudi res pokazala."

⁴⁰ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 211-213.

⁴¹ Anita Ulrich, Bordelle, Strassendimen und bürgerliche Sittlichkeit..., str. 19.

⁴² ZAL: REG I/fasc. 1323, fol. 528.

⁴³ ZAL: REG I/fasc. 1323, fol. 605-610.

prav lično. V hiši je danes 16 prostitutk in se je pripravilo kosilo obstoječe iz riževe juhe, 4 kil govejega mesa (kuhanega), krompirjevih svalčkov in kisle repe. Kosilo pripravljeno je okusno in v zadostni množini. Trikrat na teden podaja se še močnata jed, dvakrat pa pečenka; za večerjo vsaki dan kaka mesnata jed. Poprašal sem tudi več prostitutk glede kakovosti hrane in množine, toda nisem slišal nikakih pritožb.⁴⁴

Julija istega leta je bil Kališ ponovno poklican na magistrat zaradi anonimne pritožbe, za katero je lastnik javne hiše zatrjeval, "da je pismo mož odpuščene kuharice iz hudobije pisal in da je vse zlagano". Mestna oblast mu je zabičala, da ne smejo sobarice ali vratarji ničesar od deklet zahtevati in da se sobarici ne smeta pečati z moškimi. Poleg tega so mu še zagrozili, da se mu bodo dekleta razpustila takoj, ko pride kakšna utemeljena pritožba. Tako oster nastop do Alojzija Kališa je bil zelo pogost, pojasnjuje pa ga v poročilu zapisano pravilo: "Zastarela teorija s strahovanjem je napram lastnikom javnih hiš še zmerom na mestu!" Na tej podlagi lahko ugotovimo, da je odnos med mestno oblastjo in lastnikom javne hiše imel temelje v zastraševanju slednjega. V tej zadevi so na magistratu ponovno zahtevali pregled kuhinje in hrane, mestni fizik pa je v svojem zapisniku poudaril: "V zadnjih tednih sem večkrat pregledal kuhinjo in hrano ter izjavljam, da sem našel kuhinjo vedno snažno, ter da je hrana prav dobro pripravljena. Uporablja se za kosilo 3-4 kg govejega mesa; potem se pripravijo 2 prikuhi in močnata jed. Tudi zvečer napravi se mesnata jed za večerjo. Večkrat sem poprašal prostitutke, če so s hrano zadovoljne in nisem dosedaj nikdar čul nobene pritožbe."⁴⁵

Vendar se je oktobra 1908 prostitutka Ivana Kovačič pritožila, "da je hrana včasih premalo zabeljena"⁴⁶. Zato so Kališu ponovno naročili, da mora za prostitutke skrbeti tako, da ne bo nobenih pritožb, poleg tega je mestni fizikat začel bolj pogosto pregledovati kuhinjo in hrano v bordelu.

Kjub temu so se že decembra istega leta prostitutke spet pritoževale. Tako je Katarina Streinzova zatrjevala, "da daje najemnik beznice v Zvonarskih ulicah Alojzij Kališ sicer dovolj hrane, a ta da je zelo slaba in neokusna, daje jim baje črviv grah, skoraj v vsaki jedi pa se dobe lasje". Skoraj popolnoma enako pritožbo je čez

dva dni izrazila prostitutka Katarina Ravnikarjeva, katere navedbe je potrdila tudi njena kolegica Marija Ptačkova. Vendar pa je pri pritoževanju prostitutk treba opozoriti, da so se vedno pritoževale le ob svojem odhodu iz Ljubljane, medtem ko tiste, ki so še ostale v mestu, niso imele nobenih pritožb. Ker je mestna oblast vsako pritožbo obravnavala skrajno resno, se je moral Alojz Kališ spet zagovarjati, seveda je trdil ravno nasprotno: "Pritožbe zaradi neokusne hrane so popolnoma neupravičene: sklicujem se na fizika dr. Krajca, ki vedno kuhinjo pregleduje. Tudi dr. Illner pride večkrat v kuhinjo. Če se je res našlo lasje v jedilih, so prostitutke same krive, ker mi preveč hodijo v kuhinjo ter tako lahko kake lasje tam pustijo." Kališeve besede je potrdil tudi mestni fizik dr. Krajec, ki je res redno, vsak teden nadzoroval kuhinjo in pripravo jedi: "Izjavljam, da sem vedno našel lepo snago v kuhinji in shrambi, ter da so jedi pripravljene okusno in v zadostni množini."⁴⁷

Januarja 1909 se je prostitutka Aurelija Parklitschova (kot vsaka, tudi ona šele ob svojem odhodu) pritožila, "da bi morala biti hrana boljša, ne tako pogostoma zvečer golaš ali klobase, marveč finejše jedi"⁴⁸. Mestni oblasti se je ta zadeva zdela malenkostna, tako da ni nič ukrepala.

Drugače pa je bilo 20. julija istega leta, ko sta se pritožili prostitutki Marija Zwischenberger in Alojzija Fritz: "Prostitutki sta se pritožili v prvi vrsti zoper hrano: juha je bila 5 krat zasolena, fižol ni bil dobro zabeljen, solata je bila prezelena." Kališ je temu ugovarjal in povedal, da plačuje kuharici 50 kron na mesec in da mora tedaj že znati kuhati, da vse ne morejo dobiti samo rumene solate in da tako ali tako mestni fizikat večkrat pregleda hrano. Čez dva dni je bil pozvan eden od magistratnih uradnikov, naj pride pregledat hrano. Iz njegovega poročila lahko spet spoznamo dnevni menu v javni hiši: "K obedu so imeli dobro govejo juho s cmoki, govejo meso s prižganem fižolom in 1/4 piške z glavnato salato. Dve dekleti sta se nasproti meni pritožila, da sta dobila samo ta zunanja peresa od glavnate solate, tudi sta jezno rekli, da so bili fižoli slabo napravljeni. Okusil sem salato in prižgane fižole, kar sem našel, da salata in fižole so bili okusni. Izmed 15 prostitutk sta bili samo dve nezadovoljni zoper 13, kere so rekli, da je hrana vedno dobra

⁴⁴ ZAL: REG I/fasc. 1322, fol. 276-278.

⁴⁵ ZAL: REG I/fasc. 1323, fol. 143-146.

⁴⁶ ZAL: REG I/fasc. 1323, fol. 201.

⁴⁷ ZAL: REG I/fasc. 1323, fol. 582 - 610.

⁴⁸ ZAL: REG I/fasc. 1325, fol. 94.

in okusna. Za teh izrek priča, da so dekleta dobro rejena in dobro izgledajo." ⁴⁹

Glede na to, da pritožb o hrani res ni bilo veliko in če verjamemo zadnjemu stavku o dobri rejenosti punc, lahko rečemo, da je bila prehrana v javni hiši zelo dobro organizirana.

Prostitutke pa niso od vsega začetka imele organizirane prehrane v hiši. Iz zapisnika, sestavljenega 3. februarja 1905, ko so v javni hiši zaslišali vse takrat tam stanujoče prostitutke, izveemo, da "dokler ni bilo kuharice, hodile so prostitutke na hrano večinoma k 'Sodcu', sosedje so jih pa jako čudno gledali, če so tako pri belem dnevu šle svojo lakoto tolažit in tudi v gostilni so jih gostje čudno gledali; ker niso ravno fini gostje ondi, je včasih tudi kateri poskusil se približavati". Vse prostitutke so zatrjevale, da je bila gostilniška hrana slabša in dražja. Tako je Ana Wilitsch omenila, "da je bila jeden teden pri 'Lovcu' na hrani in jo je to stalo 50 kron". Sicer so bile že od drugod navajene na hrano v hiši in ker "običajno do poldneva spe, bi občutile, kot veliko neprijetnost, če bi se morale samo radi obeda popolnoma obleči in iti v gostilno". Prav zaradi tega si jih je večina uredila prinašanje hrane domov, kar pa je imelo več neprijetnih posledic: včasih se ni dalo dobiti osebe, ki bi to hrano prinašala, ta oseba pa tudi ni mogla prinesiti hrane vsem naenkrat, tako da so nekatere nanjo dolgo čakale, hrana pa se je lahko med potjo že tudi ohladila. Pomembno je tudi to, da so prostitutke same prosile za prehrano v hiši, in tako je ena od odhajajočih prostitutk poiskala kuharico zanje v Gradcu. Nihče jih ni silil, da morajo jesti doma. To je potrjeval primer Amalije Dolenc, ki se je še vedno prehranjevala v gostilni, razlog za to pa je bil zelo praktičen. "Vprašana, zakaj ne obeduje doma, je povedala v nekakem sramežljivem obotavljanju, da ji nek gospod hrano plačuje v gostilni pri 'Novem svetu' in da jo zato hrana nič ne stane" ⁵⁰.

Seveda pa so v "Obveznem zapisniku", ko so Alojziju Kališu izdali dovoljenje, da lahko pri njem stanujejo prostitutke, tudi določili, kakšno hrano mora za njih priskrbeti: "Hrana mora biti dobra, tečna in izdatna. Za njo se sme računati na dan po 4 krone 40 vinarjev, če obstoji iz sledečega: zjutraj bela kava z 1 kruhom, opoldne juha, meso z 2 prikuhama, poleg tega dvakrat na teden še pečenka, trikrat pa močnata jed; za

južino bela kava z 1 kruhom, zvečer mesna jed z 1 prikuho." ⁵¹ Kot smo videli iz navedenih primerov, se je Alojzij Kališ tega več ali manj tudi držal.

KRŠITVE HIŠNEGA REDA

Tako kot v vseh javnih hišah so tudi v obeh ljubljanskih imeli hišni red⁵², katerega so se morale stanovalke strogo držati. Da bi bile najbolj pomembne odredbe hišnega reda vsem na očeh, so na magistratu 1. februarja 1907 Alojziju Kališu naročili, da mora izobesiti v vežah obeh hiš tabli s sledečim napisom: "V hiši stanujočim osebam je pod kaznijo prepovedano oddajati obiskovalcem jedi, pijačo ali tobačne izdelke. Prostitukam je prepovedano z moškimi zahajati v javne lokale. Posebno se ne trpi jemanje prostitutk v gostilne. Kdor ima kako pritožbo, obrne naj se v prvi vrsti do policijskega stražnika, ki ima v hiši službo. Obiskovalce ali prostitutke, ki motijo red s prepirom, pijanostjo, surovostjo i.t.d. ima stražnik iz hiše odstraniti, oziroma aretovati." ⁵³

Ostajanje v mestu

Hišni red je že v prvem členu določal: "Vsaka stranka ima ob 9 uri zvečer doma biti" ⁵⁴. Iz sporočila c. kr. Deželnemu predsedstvu o ureditvi prostitucije v Ljubljani z dne 26. decembra 1904, je razvidno, da je mestna oblast privolila, "da imajo prostitutke pravico, da si hodijo do enajstih zvečer iskat obiskovalcev na javno cesto, seveda ob dostojnem vedenju" ⁵⁵. Poleg do tedaj prepovedanih področij (Mestni trg, Zvezda, Prešernova, Gledališka in Knafljeva ulica ter Dunajska, Tržaška in Franc Jožefa cesta⁵⁶), so se od konca leta 1904 prostitutkam pod nadzorstvom naznanili "kot prepovedani kraji še Št. Jakobski in Stari trg, Pred Škofijo, Vodnikov trg, Kopitarjeve ulice, Franc Jožefov most, Resljeva cesta do Slomškovih ulic, Špitalske ulice, Marijin

⁵¹ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 193.

⁵² Hišni red je že podrobno predstavila Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani ob koncu prejšnjega stoletja, Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 35, št. 3, Ljubljana 1987, str.158-159.

⁵³ ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 51.

⁵⁴ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 218.

⁵⁵ ZAL: REG I/fasc. 1275, fol. 627-628.

⁵⁶ Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani..., str. 161. Danes so to: Mestni trg, Kongresni trg, Čopova, Wolfova in Tomšičeva ulica, ter Slovenska, Tržaška in Cankarjeva cesta.

⁴⁹ ZAL: REG I/fasc. 1326, fol. 45-46.

⁵⁰ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 198-199.

trg, Wolfove in Prešernove ulice, Miklošičeva cesta, Dalmatinove, Sodnijske ulice, Sodnijski trg in Bleiweisova cesta, Dunajska cesta nad kavarno Evropa je prosta" ⁵⁷. Seveda ni bilo prepovedano le "pohajanje" in "promenadovanje" po navedenih ulicah ožjega središča mesta, pač pa jim je bil prepovedan tudi vstop v vse javne lokale ob teh cestah, "v obče pa kavarne in restavracije pri Maliču, pri Slonu, Evropa, Kazina, Narodni dom, Narodna kavarna, Fantini, Ilirija, Lloyd, Kavarna Valvazor in restavracija na južnem kolodvoru" ⁵⁸. Poleg tega pa verjetno niso smele zahajati tudi na gledališke in koncertne predstave, tako da so bile v smislu meščanskega družabnega življenja popolnoma izolirane.

Prostitutke se teh omejitev niso vedno držale. V policijskih spisih večkrat naletimo tudi na te vrste kršitev. Predvsem so rade hodile na prepovedane nočne sprehode, od katerih so se nekateri končali v veseli družbi (moški seveda) v kakšni gostilni. ⁵⁹ Mestna oblast je bila ob nespoštovanju teh določil zelo dosledna. Kaznovala je že najmanjše pregreške. Tako sta bili z zaporom za 6 ur kaznovani prostitutki Marija Grünbaum in Terezija Streng, ki sta 29. avgusta 1909 ob treh ponoči "odšle v kavarno k Izlakarju na sv. Jakoba trgu št. 2 si iskat kavo in čaj", in to kljub temu, da sta se že "čez kakih 15 min. povernile zopet nazaj" ⁶⁰.

Zelo nedosledno se je vedla prostitutka Frančiška Heigl, ki je, "imela v svoji sobi gosta, kateri ji je naprej plačal za celo noč, ona je pa denar spravila in šla z vojaki v gostilno". Zato je Alojzij Kališ prosil mestnega stražnika, ki se je nahajal v bordelu, da jo privede nazaj. Tako se je stražnik ob enajstih zvečer odpravil proti Žabjaku "ter tam dobil Hegl na ulici na pol oblečeno, kričala z več vojaki, kateri so bili na poti v kavarno". Stražnik je stopil do nje in jo opozoril na predpis, da po deveti uri zvečer ne sme na ulico in obiskovati javnih lokalov, ona pa mu je surovo odvrnila: "Ich gehe, wu ich hin will. Sie haben nichts zu reden. Ich bin eine Wienerin, aber kei-

ne gscherte; Sie Könen einer gscherten Slovenerin das verbieten, mir aber nicht, ein Inspektor ist mehr, wie ein geschiesse uer Wachmann" ⁶¹.

Kar nekaj je kratkih omemb nedovoljenih izhodov prostitutk iz javne hiše ⁶². Izmed teh je najbolj zanimiva ovadba, ki jo je napisal mestni policijski stražnik, ki je 27. julija 1909 izvrševal svojo dolžnost v tolerančni hiši. V njej je navedel, da mu je Alojzij Kališ ovadil, "da so dne 26. t. m. popoldan šle na sprehod brez njegovega dovoljenja Hansi Bertold, Viola Herter in Ida Prager, vse tri prostitutke, ter prišle nazaj domu, prve dve ob 3/4 3 zjutraj, in tretja ob 12 ponoči". Izkazalo se je, da Kališ tega sploh ni ovadil, ker prostitutke za izhod sploh niso potrebovale njegovega dovoljenja, ampak so za to morale prositi mestno oblast, kar so v tem primeru tudi storile. Vsekakor je treba pohvaliti stražnikovo prizadevnost, verjetno neupravičena pa so bila namigovanja ob koncu njegovega poročila, namreč, da so "...najbrže s tem proizvajale privatno prostitucijo" ⁶³, kar konec koncev tudi ni izključeno.

Takšno prostitucijo pa je zagotovo opravljala Adele Zwischenberger, ki je v noči s 15. na 16. december 1907 ob pol treh ponoči zapustila hišo v Zvonarski ulici št. 13 "in šla z enim časniškim namestnikom in z dvema enoletnima prostovolcoma ven, kakor je rekla v njihovo stanovanje" ⁶⁴. Zaradi takšnega ravnanja so jo na magistratu kaznovali s šesturnim razmišljanjem v zaporu.

Prepiri med prostitutkami

Hišni red je v svojem 3. členu določal: "Vsaki prepir med strankami je strogo prepovedan, in se v slučaju kalenja miru dotična stranka kratkoma iz hiše odstrani." ⁶⁵ Brez preprirov med prostitutkami seveda ni šlo. Sporekle so se lahko zaradi najrazličnejših stvari ⁶⁶, velikokrat pa je prepiranju botroval preglobok pogled v kozarec. Eden takih pripetljajev se je zgodil 27. septembra

⁵⁷ ZAL: REG I/fasc. 1275, fol. 627.

Danes so to: Levstikov trg, Stari trg, Ciril-Metodov trg, Vodnikov trg, Kopitarjeva ulica, Jubilejni (Zmajski) most, Resljeva cesta do Slomškove ulice, Stritarjeva ulica, Prešernov trg, Wolfova ulica, Čopova ulica, Miklošičeva cesta, Dalmatinova ulica, Tavčarjeva ulica in Prešernova cesta.

⁵⁸ ZAL: REG I/fasc. 1275, fol. 627.

⁵⁹ ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 463, 551 in fasc. 1327, fol. 45.

⁶⁰ ZAL: REG I/fasc. 1326, fol. 264.

⁶¹ ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 531. "Vi mi že ne boste govorili, kam naj grem, kajti šla bom, kamor bom hotela. Sem Dunajčanka in nisem usekana, vi pa lahko to prepoveste kakšni neumni Slovenki, meni pa že ne. Inspektor je pomembnejši, kot pa en posrani stražnik."

⁶² ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 617; fasc. 1323, fol. 82 in 597; fasc. 1325, fol. 560.

⁶³ ZAL: REG I/fasc. 1326, fol. 76.

⁶⁴ ZAL: REG I/fasc. 1322, fol. 572.

⁶⁵ ZAL: REG I/fasc. 1277, fol. 218.

⁶⁶ ZAL: REG I/fasc. 1271, fol. 505; fasc. 1320, fol. 593 in 607; fasc. 1325, fol. 473.

1910 ob enajstih zvečer, ko je prostitutka Josipina Borozon "prišla iz mesta zelo vinjena domu, ter začela v svoji sobi razbijati in razgrajati, iz stemu, da je vse prostitutke z različnimi psovki psovala". Stražnik jo je pomiril in prostitutka se je odpravila spat. Kot je v poročilu zapisal, jo je sicer nameraval aretirati, toda to ni bilo mogoče, "ker je bila pomankljivo oblečena in odgonskega vozu ni bilo na razpolago"⁶⁷. Razuzdanko so zato na magistrat privedli naslednji dan ter jo za šest ur zadržali v zaporu.

V bordelu so se med prostitutkami dogajali tudi pravi pretepi. O tem nas obvešča policijsko poročilo, v katerem je prostitutka Ema Werličeva ovadila, da jo je 23. maja 1907 "pri nekem besedičenju prostitutka Marija Tauberjeva začela pretepravati in tudi Ano Korenovo bi bila s steklenico udarila, ko bi ji ne ušla"⁶⁸. Zaradi tako nasilnega obnašanja je morala v zaporu odsedeti dvanajst ur. Nadaljevanje poročila nas še opozori na nič kaj pohvalno preteklost ovajene Marije Tauber, saj je bila že leta 1906 kaznovana zaradi hude telesne poškodbe ("ker je udarila in ranila neko prostitutko s steklenico po glavi") na zaporno kazen v trajanju enega meseca. Poleg tega se je rada opijala in hodila na nedovoljene nočne sprehode, leta 1905 pa je bila aretirana tudi zaradi opravljanja tajne prostitucije, zaradi česar je bila odgnana.

Nečistnice so se pripravile tudi za stranke, čeprav je hišni red natančno določeval, kako se tem stvarjem streže, obstajalo pa je tudi nepisano pravilo, po katerem nobena od prostitutk ni smela biti prikrajšana glede števila gostov. Tako je gosta sprejela prostitutka, ki je bila po vrstnem redu prva (dama inšpekcije). Če gostu ta ni bila všeč, si je lahko izbral katero drugo, še prosto prostitutko.⁶⁹

Stalni gostje so ponavadi obiskovali vedno eno in isto damo. Eden takih je bil tudi nek topniški poročnik, ki pa si je že zaželel malo spremembe. Tako si ni, kot vedno, izbral Marije Grünbaum, pač pa Štefanijo Brezclevo, "in šel znjo na sobo", kot se je temu takrat reklo. Verjetno bi se še vse dobro izteklo, če ne bi bila nova poročnikova izbranka tako predrzna, da se je "ob štirih napravila in šla s poročnikom v njegovo stanovanje". To pa je bilo za Marijo Grünbaumovo preveč, sploh zato, ker je bila v poročnika zaljubljena. Zato se je odločila oditi v

akcijo. "Od znotraj hišnih vrat ju je pričakala, udarila Brezclevo z roko, ter hotela potem še za njo iti na ulico, kar pa je bila od stražnika in vratarja nazaj potegnena"⁷⁰. Na magistratu so za ljubezen pokazali razumevanje, tako da sta bili zaradi tega obe le strogo posvarjeni.

Dogajale so se tudi takšne stvari, da se je kakšna opijanena prostitutka spravila na goste, ki so seveda upravičeno pričakovali prijazen in ljubezniv sprejem. Tako se je prostitutka Josipina Pipuš že zvečer močno napila, kar je imelo za posledico, da se je "proti došlim gostom nedostojno vedla, nad njimi je kričala in jih zmerjala". Najslabše jo je odnesel nič hudega sluteč potnik z Dunaja, Otton Preischbacher, katerega "je v veži brez vsacega povoda vsega z vodo polila". Kot je pripomnil stražnik, ni bilo to nič nenavadnega, saj "si je Pipušova pustila pijačo nositi v sobo in je potem v pijanosti delala večkrat izgrede"⁷¹. Za tako poseben sprejem gostov si je Josipina prislužila kar 18 ur zapora.

Težave s strankami

Tako kot v vsak bordel je tudi v ljubljanskega kdaj pa kdaj zašel kakšen "poštenjak", ki je skušal pregovoriti prostitutke, da bi si našle bolj spodobno delo. Eden takih "nadležnežev" je bil D. Ehrenkranz, ki je kljub prepovedi lastnice bordela Matilde Löwy še kar naprej prihajal v njeno hišo kupljive ljubezni. Tako je spet prišel 1. marca 1903 in zahteval, "da on mora dobiti gospodično Marto, a ne da bi šel v sobo žnjo". Lastnica mu tega seveda ni dovolila, kar je gospoda zelo raztogotilo ter je začel na ves glas kričati nanjo: "Vi ste od mene van ena nič vredna zapuščena kurba, kurnhavs!"⁷² Stražnik ga je le s težavo pomiril in ga postavil na ulico, kjer se je še nekaj časa razburjal, nato pa odšel. Ni je pa odnesel brez kazni, saj je za te lepe besede moral plačati globo v znesku petih kron.

V javno hišo so zahajali najrazličnejši ljudje. Nekateri izmed njih so se, če se je le ponudila ugodna priložnost, skušali tudi okoristiti na račun prostitutk. Da kdo ni hotel plačati uslug, se je mnogokrat pripetilo, da je kdo okradel prostitutko, je bila pa že redkost. Prav tak "junak" je bil Viktorio Varljen, prostak 27. domobranskega pešpolka, ki si je nekega jesenskega večera leta 1904 izbral prostitutko Ano Kamp in šel z njo "na

⁶⁷ ZAL: REG I/fasc. 1328, fol. 510.

⁶⁸ ZAL: REG I/fasc. 1326, fol. 559.

⁶⁹ Marjana Kavčič, Prostitucija v Ljubljani..., str. 159.

⁷⁰ ZAL: REG I/fasc. 1321, fol. 475.

⁷¹ ZAL: REG I/fasc. 1321, fol. 485.

⁷² ZAL: REG I/fasc. 1271, fol. 99.

sobo". Kaj se je zgodilo v sobi, nam natančno opiše poročilo mestnega policijskega stražnika Franca Vrečerja: *"Ko sta bila v sobi, sta se slekla, v tem trenutku nekdo pozvoni in Kamp gre gledat, kedo da je, in medtem časom ji je Varljen iz obleke vkradel 7 kron, katera je bila na stolu poleg postelje. Ko je prišla ona nazaj, jo je hitro spolsko porabil in hitro odšel, hlače in plajšč si je na ulici oblekel, ona se začne oblačiti in je takoj zapazila, da je okradena."*⁷³

Zaradi redne zdravniške kontrole, se je večina "javnih deklet" še posebej pazila, da ni dobila kakšne spolne bolezni. Zelo natančna pri tem je bila Marija Tavbarjeva, h kateri je prišel Roman Modrovčič, *"da bi jo spolsko rabil, kar pa je Tavbar na njemu opazila, da je na spolskem udu bolan, vsled tega ga ni hotela sprejeti in je stvar ovadila"*. V tem primeru je strah sicer imel prevelike oči, kajti *"zdravnik je Modrovčiča spolsko preiskal, ter je na spolskem udu samo majhno kožno odrgnino videl"*⁷⁴, kljub temu pa previdnost ni bila nikoli odveč.

Največkrat so si prostitutke in gostje prišli navzkriž zaradi plačila. Iz teh policijskih poročil je razvidna cena, po kateri so prostitutke prodajale svoja telesa, čeprav seveda vsa niso bila enako vredna. Ponavadi so si v takih primerih bile tudi izjave nasprotujoče. Večkrat je prišlo tudi do večjih neredov, tako da je moral posredovati stražnik, ki je opravljal svojo dolžnost v javni hiši.

Ena takšnih peripetij se je zgodila 17. septembra 1907, ko sta se zaradi zneska plačila sporekla prostitutka Štefanija Brezcljeva, stanujoča v Zvonarski ulici 11, torej v "boljši hiši", ter g. Federbusch, ki se je *"v sobi z Brezcljevo spolsko združil, za kar ji je pa dal le dve kroni, a je običaj, da se mora v tej hiši plačevati po 4 krone"*. Ker je prostitutka vztrajno zahtevala, da gospod plača uslugo, kot je treba, sta se začela prepirati in prišlo je celo do tega, da je zaklenila sobo, tako da ni mogel ven. Federbusch je nato ovadil prostitutko, da mu je *"kratila osebno svobodo"*. Štefanija pa je ob zaslišanju povedala, da je vrata le priprla in vzela ključ iz ključavnice, potem pa, *"ko je videla, da je vse brez uspešno, jih natečaj odprla in izpustila ovaditelja iz sobe, od koder pa ni hotel takoj iti"*⁷⁵. Izpoved prostitutke sta potrdila tudi vratarja v obeh hišah,

tako da so na magistratu primer predali c. kr. državnemu pravdnistvu.

V isto hišo sta 2. novembra 1910 zašla Ivan Skala in Ernest Vidic, oba pisarja na Južni železnici. Ivan Skala *"si je vzel prostitutko Terezijo Bavbovo ter šel z njo v sobo. Tam ji je plačal 5 K in jo pustil sleči, da je hodila naga pred njim, jo objemal ter si delal z njo veselje. Ko ga je pozvala čez četrto ure, da naj gre k nji, je pa on zahteval denar nazaj"*⁷⁶. Prostitutka tega ni hotela storiti, Ivan pa je začel vpiti in razgrajati, da ga je moral vratar postaviti na cesto. Tu mu je pri razgrajanju pomagal še prijatelj, tako da ju je stražnik odpeljal na osrednjo stražnico, na magistratu pa so ju le posvarili.

V bordel so zahajali tudi različni prevaranti. Eden takih je bil Josip Ciuha, ki se je že večkrat predstavil kot "policijski uradnik", v resnici pa je bil trgovski pomočnik. 23. decembra 1906 si je privoščil prostitutko Katarino Zwieckl, ki jo je *"uzel na sobo in jo spolsko rabil, nazadnje se je začel z njo preperati ter odšel, brez da bi ji kaj plačal"*. Prostitutka je to naznanila stražniku in mu še povedala, da je mislila, da je kakšen policijski uradnik, *"ker ga je uprašala, kaj da je, ji je rekel, bodete že jutri pri policiji zvedli kaj da sem"*. O takih izkušnjah z Josipom Ciuho so podobne reči povedale še nekatere prostitutke. Njegova zgodba o tem dogodku pa je bila nekoliko drugačna: *"Ciuha pravi, da je bil nekoliko pijan in prostitutka ga je silila, naj hitro opravi. To ga je desgustiralo, zato jo je pustil in hotel oditi.. Ona ga ni iz sobe izpustila, dokler ne plača... Zanikuje pa odločno, da bi si nadeval kak uraden značaj"*⁷⁷. Glede na to, da so Ciuho označili kot "neoporečnega in prav mirnega človeka", jo je odnesel brez kazni.

Kdaj pa kdaj so prostitutke dobivale tudi več denarja, kot je bila tarifa. To, neke vrste napitnine, so imenovali "strumpfgeld". Vedno pa prostitutke tudi s tem niso bile zadovoljne. Karol Koren, hotelir na Jesenicah je ovadil, *"da je rabil dne 3. junija 1907 popoldan prostitutko Ido Werisch ter ji plačal zato 4K, dal ji 40 v strumpfgelda, ona pa je zahtevala eno krono. Ker ji ni hotel dati, ga je zaklenila v sobo in šla še po druge prostitutke, da so ga psovale z raznimi priimki, kakor schuft, schmutz beitter itd"*. Prostitutka je bila samo posvarjena, povedala pa je po-

⁷³ ZAL: REG I/fasc. 1269, fol. 679.

⁷⁴ ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 584.

⁷⁵ ZAL: REG I/fasc. 1321, fol. 421.

⁷⁶ ZAL: REG I/fasc. 1329, fol. 74.

⁷⁷ ZAL: REG I/fasc. 1319, fol. 625-628.

polnoma drugačno zgodbo, namreč, "da ji *Koren ni hotel plačati ter jo je v lavoir pahnil*"⁷⁸.

Dogajalo se je tudi, da se je gost pri prostitutki zadržal več kot eno uro, za kar je seveda bilo treba doplačati. Takih primerov lahko v policijskih poročilih zasledimo kar nekaj.⁷⁹ Eden od teh je še posebej zanimiv. Dne 23. marca 1907 je v bordel prišel c. kr. orožnik Ivan Robas in si je izbral prostitutko Terezijo Rozman, "s katero je šel v sobo in ji plačal naprej 2K. Ker je pa Robas bil jako vinjen in je s prostitutko dolgo občeval, je bila Rozman primorana vsled dolgo trajajočega se telesnega združenja z sebe vreči ter ga je iz sobe odstranila"⁸⁰. Robas je seveda skušal priti nazaj v sobo, kar mu ni uspelo. Zato je zahteval denar nazaj, pri tem pa ga je stražnik hotel na lep način pomiriti. Orožnik je vzel zadevo preveč čustveno, potegnil sabljo, nastavljal držalo na zid in se hotel zabosti. V zadnjem trenutku je priskočil hišni gospodar Alojzij Kališ in mu to preprečil, nakar se je vse skupaj pomirilo.

Nekateri so se hoteli poveseliti za manjšo ceno, kot pa je bila predpisana. Niso pa pomislili, da bodo za nižjo ceno tudi manj dobili. Sobni slikar Dragotin Buš je ovadil, da je dne 8. oktobra 1910 ob enajstih zvečer prišel v bordel ter šel v sobo s prostitutko Anno Lichtenwallher. "Tako pri vstopu je Buš imenovano uprašal, koliko je tarifa za plačati, odgovorila je, da tri krone. Buš je ugovarjal, da tri krone je preveč, on je voljen plačati samo dve kroni in sta se za dve kroni tudi dogovorila. Nato je prostitutka zahtevala, da mora takoj plačati, predno gre knji, nakar ji je Buš tudi dal dogovorjene dve kroni. Nato se je Buš hotel sleci suknič in telovnik in takisto gre knji, temu je prostitutka ugovarjala, da se ne pusti ničesar sleči samo za dve kroni, ako hoče, naj gre hitro oblečen knji, drugače naj gre pa ven". To pa Bušu seveda ni bilo všeč. Zahteval je svoji dve kroni nazaj, prostitutka pa ga je namesto tega "pahnila iz sobe skozi urata v vežo in od tu na ulico, pritem ga je dvakrat z roko udarila po glavi, enkrat pa po roki."⁸¹ Tako je bil ubogi Dragotin namesto cenene spolne potežitve skoraj pretepen.

Razgrajanje v javni hiši

Razgrajanje v hiši veselja je bil kar pogost dogodek, največkrat pa je temu botroval alkohol. Sploh je bilo kritično, če se je pojavilo več razgrajalcev skupaj. Tedaj se je lahko vnel pravi boj, sploh če so ti razgrajalci bili v vojaški suknji. Ponavadi so najprej nadlegovali prostitutke, potem pa so se spravili še na vratarja in na stražnika. Nekaj takega se je zgodilo 27. decembra 1905, ko je stražnik zaradi nadlegovanja prostitutk iz hiše odstranil Antona Reitbauerja, delavca in Josipa Koinegga, korporala. Na njegovo nesrečo je v tistem trenutku pred hišo stalo od osem do deset vojakov, "ki so začeli razbijati po vratih s tako silo, da so vdrli vrata", vendar jih je vratar uspel zaustaviti in zapreti vrata. Stražnik se je čez dvorišče napolnil poiskati še kakšnega kolega, s katerim sta nato vojake razgnala, dva od njih pa celo ujela. Vendar vojaki ujetih prijateljev niso pustili na cedilu. Vrnili so se ter enega s silo osvobodili, drugega sta stražnika odpeljala v bordel, kjer se je na vse kriplje upiral, tako da mu je stražnik moral zagroziti s sabljo. Medtem je nekdo pozvonil in ko je hišni gospodar Alojzij Kališ odprl vrata, ga je Koinegg skoraj zadel z bodalom. Stražnik je hitro krenil proti Koineggu, a je bil "pri tem s pestjo po nosu vdarjen in s čevlji usujen"⁸². Stvar se je nato pomirila; kako so bili nasilneži kaznovani, pa nam policijsko poročilo žal ne pove.

Podobnih primerov, ko so začeli gostje "z zobmi škripati in hoteli vse zbiti", je bilo kar nekaj.⁸³ V takih situacijah so kar deževale različne žaljivke in psovke. Največkrat so jih bile deležne prostitutke, včasih pa tudi najemnik obeh hiš Kališ, kateremu je Josip Nitzel, potnik z Dunaja, v besu pojasnil, da je zanj navaden "hurn fatter"⁸⁴. Načeloma vinjenih oseb niso spustili v hišo, čeprav se je prav to večkrat zgodilo. Dne 18. aprila 1901 so ob pol štirih zjutraj v javno hišo prišli Filip Steinko, Ivan Zupanc in Ivan Kraker, vsi trije natakariji. Kaže, da so res bili pravi veseljaki, saj so s sabo pripeljali tudi "nekega ogrskega cigana, od katerega so hoteli, da bi jim v salonu igral". Takšno početje je bilo seveda prepovedano, natakariji pa si tega niso dali kar tako dopovedati. Postajali so vse bolj nasilni,

⁷⁸ ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 577.

⁷⁹ ZAL: REG I/fasc. 1329, fol. 380, fasc. 1329, fol. 63.

⁸⁰ ZAL: REG I/fasc. 1320, fol. 319.

⁸¹ ZAL: REG I/fasc. 1328, fol. 542.

⁸² ZAL: REG I/fasc. 1278, fol. 564-567.

⁸³ ZAL: REG I/fasc. 1271, fol. 304; fasc. 1277, fol. 484; fasc. 1319, fol. 522; fasc. 1321, fol. 641-652; fasc. 1323, fol. 505; fasc. 1329, fol. 424, 433 in 439.

⁸⁴ ZAL: REG I/fasc. 1321, fol. 550.

Steinko je celo hotel dati eni od prostitutk zaušnico, vendar jih je stražnik še pravočasno odstranil iz hiše. Zaradi tega incidenta so morali bordel predčasno zapreti, tako da je tudi stražnik zaključil svojo službo in odšel domov. Vrli natakariji pa se niso kar tako predali. Čez nekaj časa so se vrnili in začeli vpiti, da *"bodo ulomili vrata, ako jim ne odpro in tako siloma razbijali po vratih, da so jih morali zapreti z železnim zapahom"*. A tudi to nasilnežev ni ustavilo. Ko so uvideli, da čez vrata ne bo šlo, *"so začeli lesti na ograjo in streho, da bi prišli do podstrešnih oken in od tam v hišo, kar se jim pa ni posrečilo"*⁸⁵. Zaradi svoje vztrajnosti so se čez dva dni vsi trije znašli na policiji, od koder so jih poslali na sodišče.

ZUSAMMENFASSUNG

"Wenn das Freudenmädchen vom Kunden verlassen wird, kommt bereits der nächste durch die Haustür"

(Die Regelung der Prostitution und das Leben in einem Freudenhaus in Ljubljana am Anfang des Jahrhunderts)

Auf Zeiten der Verfolgung von Prostitution folgten solche der Toleranz oder sogar der offiziellen Anerkennung. In Ljubljana vertrat man zu Beginn des 20. Jahrhunderts zum Problem der Prostitution verschiedene Standpunkte. Die städtischen Behörden waren sich der sexuellen Wünsche und Bedürfnisse der "männlichen Welt" bewußt, die eine Zunahme der verdeckten Prostitution und der damit zusammenhängenden Geschlechtskrankheiten zur Folge hatten. Vor allem aus diesen Gründen waren die Ljubljanaer Stadtväter entschlossen, das älteste Gewerbe anzuerkennen und zu kontrollieren. Dabei stießen sie auf den heftigen Widerstand einiger, vor allem kirchlicher, Kreise (mit Bischof Jeglič an der Spitze), viele Menschen äußerten gegenüber einer solchen Lösung der Frage der Prostitution moralische Bedenken. Die erbittertesten Gegner einer Legalisierung der Prostitution waren aber die Anrainer der Häuser, in denen die "Unkeuschen" wohnten.

Ein Teil der Verantwortung für das Bestehen der Prostitution selbst kann auch dem männlichen Geschlechtstrieb zur Last gelegt werden. Da die Prostitution aber als soziales Problem angesehen wird, kann als bedeutende Ursache für die Existenz dieses "unsauberen Gewerbes" die Unzufriedenheit der jungen Frauen mit ihrer sozialen Stellung betrachtet werden.

Den erhaltenen Archivmaterialien sind Angaben über Alter, Heimatberechtigung und Geburtsort der Prostituierten zu entnehmen sowie die Angaben über den Ort, in dem sie zuvor ihrem Gewerbe nachgingen. Aus Mangel an solchen Angaben wählte ich die Jahre 1905, 1907 und 1910. Die Analyse zeigt, daß das "Personal" des Ljubljanaer Bordells im Laufe der Jahre im Durchschnitt älter wurde, die meisten Prostituierten waren zwischen 21 und 25 Jahre alt. Die große Mehrheit der Prostituierten war im Ausland geboren, die meisten in Ungarn, dasselbe gilt auch für ihre Heimatberechtigung. Vor der Ankunft in Ljubljana war beinahe die Hälfte der Prostituierten ihrem Gewerbe in größeren unweit von Ljubljana liegenden Städten (Triest, Graz, Villach und Klagenfurt) nachgegangen.

Obwohl der überwiegende Teil der unter Aufsicht stehenden Prostituierten ihre Zimmer in zwei Häusern in der Zvonarska ulica 11 und 13 mieteten, verboten ihnen die städtischen Behörden nicht, auch anderswo zu wohnen. Die einzige Einschränkung bezog sich auf das Mieten von Zimmern in der Nähe von Schulen und Kirchen. Doch mancher Hausbesitzer wollte kein Zimmer an Prostituierte vermieten, so daß diese schließlich eine Unterkunft in einem Gasthaus bekamen, das bereits im schlechten Ruf stand. Die Nachbarn waren natürlich nicht darüber begeistert, daß in ihrer Nähe eine "verdorbene" Frau wohnte. Darum beeilten sie sich und zeigten sie anonym an. Diese Anzeigen waren voll von Übertreibungen. So beschwerten sich die Hausbewohner des Žabjak Nr. 3 über drei unter Aufsicht stehende Prostituierte, die über dem dortigen Gasthaus wohnten. Im Gasthaus in der Stiška ulica Nr. 1 wohnten noch im Februar 1905 zwei Prostituierte, sie zogen aber bald aus. Auch im Gasthaus bei Grčar in der Cerkvena ulica Nr. 19 standen den Gästen derartige Dienstleistungen zur Verfügung. Die Stadtpolizei mußte im Oktober 1905 aus der Wohnung in der Streliška ulica Nr. 20, die sich im Besitz des Mieters des Freudenhauses in der Zvonarska ulica Alojzij Kališ befand, zwei Prostituierte entfernen.

Das einzige echte Bordell stellten in diesen Jahren zwei Häuser in der Zvonarska ulica Nr. 11 und 13 dar. Das Gründungsdatum ließ sich nicht feststellen, mit Sicherheit reicht es aber in die Zeit vor 1900. Im Jahre 1900 nennt die Volkszählung Matilda Löwy als Besitzerin beider Häuser, was auch für die Volkszählung im Jahre 1910 gilt. Die Besitzerin muß spätestens im Mai 1904 diese Tätigkeit aufgegeben haben, spätestens am Anfang des Jahres 1905 wurde das Bordell von Alojzij Kališ gemietet. Währenddessen erkundigte sich der Stadtrat, wie die Prostitution in einigen anderen Städten geregelt war und gab "Anweisung, wie die Prostitution in Ljubljana zu beaufsichtigen sei".

Die Wohnverhältnisse in den beiden Häusern könnte man als gut bezeichnen. Bei einem sanitären Augenschein der beiden Häuser im Jahre 1907 machte

⁸⁵ ZAL: REG I/fasc. 1268, fol. 670.

die Kommission nur einige unbedeutende Bemerkungen. Bessere Wohnverhältnisse herrschten im Haus Nr.11, das neueren Datums war und in welchem in neun Zimmern "bessere" Prostituierte wohnten. In dem anderen, etwas älteren Haus gab es acht Zimmer. Prostituierte beklagten sich wegen der Wohnverhältnisse kaum, auch mit der Miete waren sie sehr zufrieden. Für Zimmer, Kost und alle Nebenkosten mußten sie täglich - je nach Zimmer - ungefähr 10 Kronen entrichten.

Als die Prostituierten noch nicht im Bordell verköstigt werden konnten, waren sie gezwungen, die Mahlzeiten in einem Gasthaus einzunehmen oder das Essen von dort abzuholen. Als der Mieter beider Häuser eine Köchin eingestellt hatte, waren die Prostituierten sehr zufrieden, weil die Wirtskost teurer und schlechter war. Dennoch gab es einige Beschwerden wegen schlechter Kost, obwohl diese vom Stadtphysikus mehrmals kontrolliert wurde und immer als wohlschmeckend, die Mädchen selbst aber als guternährt bezeichnet wurden. Um weitere Konflikte zu vermeiden, schrieben die städtischen Behörden dem Mieter Kališ vor, wie und zu welchem Betrag die Prostituierten verköstigt werden müßten. Kališ hielt sich auch mehr oder weniger daran.

Um in den beiden Freudenhäusern Ordnung und Ruhe zu sichern, wurde der Hausmieter am Anfang des Jahre 1907 dazu verpflichtet, in den beiden Fluren einen Aushang mit den wichtigsten Bestimmungen der Hausordnung anzubringen. Neben zwei Pförtnern sorgte ständig ein Stadtpolizeiwachmann für Ordnung. Nach neun Uhr abends mußten die Prostituierten zu Hause sein. Sie durften ihr Gewerbe nicht in den meist frequentierten Straßen des engeren Stadt-

kerns ausüben, ebenso durften sie die vornehmen Gaststätten und Kaffeehäuser in den verbotenen Straßen nicht frequentieren. Dennoch hielten sich die Prostituierten nicht an diese Einschränkungen. Vor allem waren bei ihnen verbotene nächtliche Ausgänge beliebt, die meistens in einer angeheiterten Männergesellschaft in einem Gasthaus endeten.

Oft gerieten sich die Prostituierten aus verschiedenen Gründen in die Haare. Zu Streitigkeiten kam es sogar um die Kunden, obwohl die Hausordnung genau bestimmte, wie diesbezüglich zu verfahren sei. Meistens lag die Ursache für den Streit im Alkoholkonsum. Ein Wortwechsel artete oft in Handgreiflichkeiten aus.

Auch die Gäste bereiteten nicht selten Schwierigkeiten. Mal suchte ein Weltverbesserer das Freudenhaus auf, der die Mädchen zu überreden versuchte, eine anständige Arbeit zu finden, mal erwies sich ein Kunde als Dieb. Kunden und Prostituierte gerieten sich meistens in die Haare wegen der Bezahlung der gebotenen Dienstleistungen. Diesen Auseinandersetzungen ist der Preis zu entnehmen, den der Kunde der Prostituierten zu bezahlen hatte. Er differierte zwischen zwei und vier Kronen. Die Prostituierten waren auch mit dem angebotenen Trinkgeld ("Strumpfgeld") nicht immer ganz zufrieden.

Manchmal begannen die Gäste sogar zu randalieren, meist infolge hohen Alkoholkonsums. In der Regel trugen die Randalierer die Soldatenuniform, belästigten und beschimpften zuerst die Prostituierten, später noch den Pförtner und den Polizeiwachmann. Wenn sie aggressiv genug waren, konnte es zu einem richtigen Handgemenge kommen.